

STRATEGII DE LECTURĂ ÎN CONTEXTUL DESCHIDERII CANONULUI

Bogdan RAȚIU
Drd. Universitatea "PETRU MAIOR", Tg-Mureș
Prof. Liceul Teoretic "BOLYAI FARKAS", Tg.-Mureș

Societatea spectacolului instituită în contemporaneitate prin intermediul mass-mediei, ne determină la reevaluarea educației și a modalităților de predare, deoarece elevul pe care îl formăm pentru viitor, stă sub semnul imaginii, fiind „înfășurat în pixeli.” Studiile recente de didactică vehiculează o astfel de orientare, dată fiind și influența teoriilor occidentale, care accentuează simbolicul ca purtător de valoare în capitalismul tulbure al zilelor noastre. Din aceste motive, afirmațiile lui Mircea Martin, Caius Dobrescu referitoare la triada *capitalism – simbol – trecut cultural*, le consider puncte de pornire în realizarea unei cercetări active care să dețină aspecte teoretice referitoare la comunicare simbolică precum și o parte aplicativă pentru un model de predare la clasele de liceu.

Astfel, într-un articol, pe care-l putem numi manifest, Mircea Martin afirmă următoarele „Capitalismul nostru primitiv, aflat încă într-o prelungită, neostoită acumulare sălbatică, nu pare dispus să recunoască existența unui capital simbolic, să-l prețuiască și să-l cultive.”¹ Poate teoriile lui Max Weber și Ernst Cassirer ar trebui să fie percepute mai rapid de către contemporaneitate și să se încerce oferirea unor „grădini ale echilibrului” prin care pragmatismul occidentalilor și forța simbolică a Orientului să se contopească spre re-crearea sau dobândirea unei comunicări autentice. Dar prezentul și viitorul nu pot fi înțelese și valorificate decât prin intermediul trecutului, care, în cadrul disciplinei noastre, se ascunde în configurarea simbolică a operei literare, în imaginarul creat de autor. Caius Dobrescu atrăgea atenția, în acest sens, asupra nevoii de a educa sensibilitatea și atitudinalul etic, acea *minima moralia* – „este vorba ... despre capacitatea noastră de a ne construi relația cu trecutul și, prin aceasta, cu noi înșine, ca pe experiența, modelatoare și civilizatoare, a dubiului cognitiv și etic. Despre maturitatea de a nu elimina ezitățile, oscilațiile, dificultățile de alegere ale conștiinței noastre ca pe niște simple accidente sau slăbiciuni, ci de a le permite să lucreze asupra noastră, să ne adâncească și să ne rafineze sensibilitatea morală, umanizându-ne și civilizându-ne în cursul acestui proces.”²

¹ Mircea Martin, „Care este patrimoniul nostru moral și simbolic. O decadere a simbolicului”, revista *Cuvântul*, București, nr 8 iulie/2006, p. 8.

² Caius Dobrescu, „Care este patrimoniul nostru moral și simbolic? Diversitate, ambiguitate, incertitudine”, în rev. *Cuvântul*, București, nr 8 iulie, 2006, p 12.

Simbolul este cu atât mai artistic, cu cât este mai puțin evident de la început. Fiecare imagine are un sens și o semnificație secundară, care nu poate apărea decât în urma unui proces de gândire, realizând o lectură tabulară. În *Structurile antropologice ale imaginarului* (2000), Gilbert Durand afirmă că: „orice simbolism este un fel de gnosă, adică un procedeu de meditație printr-o concretă și experimentată cunoaștere.”³ „Aspirațiile simbolice” se pot rezuma ca o trecere de la *eikon* (imagine) la *eidos* (idee), însă trecerea nu poate fi efectuată decât în spirit, dovedind detașare față de realitatea imediată⁴. La această trecere, dificilă este identificarea *locului transfigurării simbolice a imaginii (transfixio mentis)*, care este indicată prin tulburarea echilibrului ontologic. Semnul iconic conține un semnificant care reprezintă analogic referentul, existând o asemănare naturală, o adecvare a imaginii la segmentul de realitate imitat. Existența simbolului are la bază un raport de analogie, iar analogul care determină semnificantul mimetic poate fi de două tipuri: mimetic și simbolic. Analogul mimetic se realizează prin „reproducerea economiei accentelor ontologice la nivelul semnului iconic”⁵ și are drept rezultat formarea imaginii mimetice, iar analogul simbolic deformează această imagine care este „ruptă” din contextul real și are o semnificație independentă. Analogonul simbolic utilizează „semnificantul simbolic”, care are puterea de a oferi semnificație unei *entități imateriale*, și semnificantul operei simbolice, *entitate spirituală* care este în strânsă legătură cu cealaltă unitate constitutivă a analogonului. „Simbolică este deci orice operă care, conținând structuri sau elemente mimetice, nu își epuizează sensul la nivelul semnificației iconice a structurilor elementelor mimetice.”⁶

Lucrarea de față își găsește utilitatea dacă luăm în considerare că suntem într-o perioadă în care mass-media, sub toate formele ei, acaparează ființa umană (benzile desenate, publicitatea, ilustrațiile, fotografiile, reprezentările teatrale, concertele, televiziunea, cinematografia), și considerăm a fi convenabilă prezentarea unei didactici a lecturii imaginii din unghiul literaturii „mari”, a paraliteraturii și a interdisciplinarității.

Imaginea poate fi utilizată din mai multe motive: ea poate servi pentru a suscita elevii, pentru a-i motiva în vederea descoperirii unui text literar; poate să-i informeze pe aceștia, să le comunice cunoștințe noi în legătură cu un text sau cu o anumită problemă; poate servi la ilustrarea unui text sau a unei probleme, pentru a vizualiza informațiile primite din alte surse; poate sintetiza elementele pe care le cunoaște elevul asupra unui text sau a unei

³ G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers enciclopedic, Buc, 2000, p. 28.

⁴ Liiceanu, Gabriel, *Om și simbol. Interpretări ale simbolului în teoria artei și filozofia culturii*, Ed Humanitas, Buc., 2002, p. 23

⁵ *Ibidem.* p. 24.

⁶ *Ibidem.* p. 21.

problematici. Astfel, imaginea permite elevilor să învețe un limbaj specific și să consolideze conștientizarea unui proces de lectură specific morfologiei imaginii.

Ion Manolescu consideră că filologul de azi poate realiza unele abordări lejere ale literaturii „mari” spre deschiderea și cuprinderea gustului pentru estetic a marelui public. Videoclipul, filmul, emisiunile tv sunt purtătoare de simbolic, mediaticul preluând din atribuțiile artei. Lumea de azi e una a imaginii, a mediaticului și a paraliteraturii⁷.

În acest sens, propunem un model de predare a simbolicului dintr-un text literar pornind de la opera REM de Mircea Cărtărescu. Abordarea noastră are un caracter transdisciplinar în sensul lui Nicolae Basarabescu, apelând atât la benzi desenate realizate pe baza operei autorului menționat, cât și pe fragmente din piesa de teatru *Visul* (după volumul *Nostalgia*), regia C. Buzoianu, de la Teatrul Național din Timișoara.

Vom prezenta doar abordarea simbolicului din traseul lectorial ce se poate realiza prin acest text literar. Trei teme dominante pentru clasa a IX-a se pot observa aici: adolescența, iubirea și scrierea. Toate se îmbină, se țes, se suprapun și se contopesc în pânza de păianjen, pe care elevul o poate interpreta la nivel textual (simbolul la nivelul fragmentului, prin utilizarea dicționarelor de simbolurilor, prin *ruperea* simbolului din context, *impunerea* și *transpunerea* acestuia în configurarea poetică), la nivel intertextual (prin întrebări ce vizează imaginea păianjenului în benzi desenate și în teatru, forme mediatice optime articulării, conștientizării și confruntării dintre lecturi), la nivel metatextual (prin înțelegerea rolului țesăturii textului narativ, a instanței comunicării narrative prin care se produce întreg „universul de sens”). Întru negocierea sensurilor simbolului propus am realizat un tabel al momentelor receptării textului cărtărescian, și o serie de întrebări care vizează raportul text vs. benzi desenate. Totul poate fi perceput mai ușor de elev dacă are o imagine globală asupra simbolului, informații pe care le-am selectat într-o fișă ulterioară, în care teoreticienii și antropologii, criticii imaginarului poetic se regăsesc spre a întrupa sensuri trecute și contexte prezentificate.

Întreaga analiză va încerca să observe modul de cultivare a sinelui prin carte și prin sincretismul artelor, astăzi, văzute la noi necanonice. Considerăm că interpretarea textului din prisma simbolului revelă poetica lisualului⁸, definită recent ca o contopire a percepției lectoriale spre cuvânt și imagine incluzând implicit mimeticul (trecutul cultural), trăirea (aici cea creatoare) și tensiunea (dintre cuvinte, dintre text și imagine, dintre idee și imagine etc.)

⁷ Ion Manolescu, *Videologia. O teorie tehnoculturală a imaginii globale*, Ed. Polirom, Iași, 2003, p. 12

⁸ David Gullentops, *Poétique du lisuel*, Paris, Éd. Paris-Méditerranée, Coll. Créis, 2001.

într-un *mélange* al imaginilor provocate de subconștient. Problematizarea elevilor se poate realiza în funcție de capacitatea lor de abstractizare, în funcție de intuiție și de capacitatea imaginativă, creatoare, de a fi atenți la detaliu și la rigoarea textului epic, precum și la specificul narațiunii transmediatice. De aceea, schema din final sintetizează conceptele în jurul cărora se poate produce o interpretare ce va sta sub semnul deschiderii elevului și a profesorului, care nu mai rămân producători sau reproducători, ci creatori ai propriei forme(ule) interpretative. La sfatul Simonei Popescu, prezentat într-o conferință ANPRO, cred că doar astfel elevii de acum, cititorii de mâine ai literaturii de azi, vor reuși să intre într-un *perpetuum mobile* către narcisism și altruism.

Strategii de receptare a textului:

Niveluri de lectură	Strategii / concepte de accesibilizare a sensurilor	Observații/ modele de întrebări
Explicația	Lectură predictivă/inocentă/ pre-text, context existențial	Relația elevului cu imaginea TV, videoclip/film/emisiuni tv; modul de acaparare a sensului imaginii/luminilor etc./ impresii despre filmul <i>Omul păianjen</i> .
Comprehensiunea	Analiza structurilor interne (planul ideatic) Analiza structurală/formală Analiza stilistică	Întrebări intratextuale, cu răspuns închis, vizând aceeași problematică (accentul va cădea pe forța elevului de „a mânui” textul, pe capacitatea lui de a țese interpretarea pentru ca în etapa următoare să fie capabil de <i>transpunere</i>)
Interpretarea	Interpretarea simbolurilor (text vs. vizual) Narațiune text vs. narațiune transmedială vs. narațiune personală Modelarea (rescriere/recreare)	Întrebări intertextuale / extratextuale / transtextuale. Analiza fragmentului în relație cu benzile desenate și cu piesa de teatru. Interpretarea fragmentului (limbaj, plurisemnificație, matrice semantică) Corelarea informațiilor din text cu cele oferite de internet / dicționarul de simboluri / articole / amintiri personale

	<p>dintr-o nouă perspectivă</p> <p>Joc de rol/ măști/<i>transpunere</i></p>	<p>Continuarea fragmentului sub imaginea naratorului păianjen.</p> <p>Diferențe și asemănări între modul de proiectarea a imaginii în mass-media vs text. Conștientizarea nivelului simbolic în societatea spectacolului (Baudrillard)</p> <p>Diferențe și asemănări între narațiunea propriu-zisă vs. narațiunea transmediatică din teatru (în cazul piesei de teatru nu se urmărește firul epic, fiind în prim plan nuvela <i>REM</i>, apoi <i>Gemenii</i>, <i>Mendebilul</i>, <i>Ruletistul</i> precum și momente din <i>Enciclopedia zmeilor</i> sau <i>Levantul</i>).</p> <p>Crearea unor narațiuni personale vizând aceeași problematică (iubirea, adolescența și jocul) etc.</p>
--	---	---

Model de adresare a întrebărilor în abordare comparatistă (text / bandă desenată)

Interpretarea imaginii	Interpretarea imaginii textului
<p>1.Care este primul impact pe care îl are imaginea asupra ta? Ce emoții/ trăiri/ senzații/ atitudini îți produce?</p> <p>2.Ce îți atrage atenția în imagine? Ce semnifică aceste simboluri?</p> <p>3.Care crezi că este rolul imaginilor fragmentate din pânza păianjenului?</p> <p>4.Explică modul de realizare a păianjenului contopit cu ființa umană ?</p> <p>5. Încearcă să crezi și tu o imagine asemănătoare pornind de la o altă insectă/ animal etc? Ce observi? Care sunt gândurile, analogiile pe care le faci? Cum îți alegi obiectele de reprezentat?</p> <p>6. Cum consideri că s-a realizat suprainprimarea imaginii?</p>	<p>Utilizator textual: Citește fragmentul propus.</p> <p>Constructor și deconstructor: Identifică simbolurile textului (păianjenul, vene, sânge, visele, picioare)? Care este semnificația acestor simboluri? Ce semnificație unitară produce?</p> <p>Spectator iconic: Ce cuvinte îți atrag atenția? Ce imagine creează pe ecranul tău mental doar aceste cuvinte? Care e diferența între imaginea creată de întreg fragmentul și de imaginea construită din simboluri?</p> <p>Interfață: Ce sentimente, stări de spirit îți oferă imaginea? Cum ai perceput materialul lingvistic prin denotație sau conotație?</p>

	Textul integral poate deveni prin suta de simboluri o metaforă prin care se produce o viziune a lumii interioare și a ficțiunii ludice?
<p>Compară - recitește textul și urmărește imaginea:</p> <p>A fi: care este trăirea pe care ți-o produc ambele imagini? Ce empatie există între tine și cele două imagini? Se diferențiază?</p> <p>A vedea: cum ți se conturează imaginea? Care sunt reperele dominante? Ce culori domină? Doar negru și alb sau imaginea din text ți-a produse o cromatică aparte?</p> <p>A privi: cum se transpun la nivelul iconului simbolurile textului? Unde se transpune imaginea? Spre ce „lume”/ „experiență”? Ce emoții consideri că avea autorul textului, respectiv al benzii desenate? Cum consideri că a încercat să infiltreze afectivul/ emoționalul la nivelul iconului? Imaginea mai seamănă cu modelul principal sau se debarasează de acesta? Imaginea are sens prin ea însăși sau prin raportare la referent?</p>	

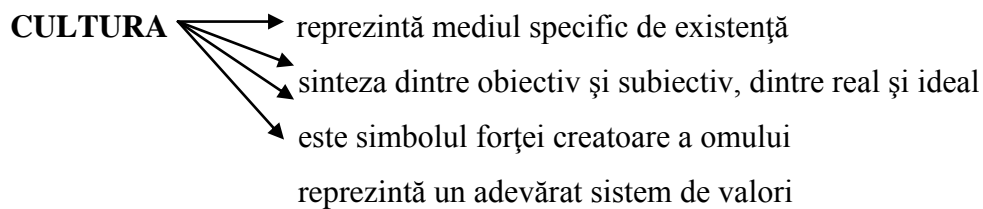
Simbolul păianjenului (vizează și competența culturală)

- **Informații internet:** Păianjenul - este un simbol fobie, dar pentru că își țese pânza simbolizează totodată viața și destinul. Pentru că pânza lui radiază din centru și este generată de corpul păianjenului, în orice cultură pânza de păianjen este simbolul soarelui și al vieții. <http://cartim.ro/simbolistica-la-insecte/> [accesat în 15.03.2013]

- **Jean Chevalier:** pânza de păianjen și vâlul Mayei exprimă frumusețea creației. Păianjenul poate fi considerat un creator cosmic, o divinitate superioară sau un demiurg. Țesător al realității, el este deci stăpân al soartei, ceea ce explică funcția sa de prezicător larg atestată în lume. De asemenea interioritatea evocată de păianjen așezat în centrul pânzei sale este un excelent simbol de introversiune și de narcisism, de absorbție a ființei de către propriul său centru (vol 3, 1996: 38-39)

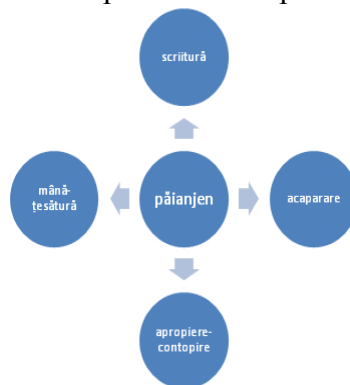
- **Jad HATEM, în art. *Poemul ca paradox*, rev. *Vatra*, 2010:** „Deleuze a ales păianjenul drept animal filosofic în detrimentul păsării Atenei.¹ Fără îndoială pentru că și-a amintit de mențiunea făcută de Colerus, în *Vie de Spinoza*, despre divertismentul ilustrului filosof, care consta în a asista la lupte între păianjeni sau în a observa soarta muștelor pe care le arunca în pânzele acestora, caz în care insecta l-ar simboliza pe *conatus* (efortul de a persevera în existență, ca marcă universală a ceea ce este). Dar ca animal filosofic, păianjenul

simbolizează cu precădere spiritul uman condamnat să nu cuprindă decât ceea ce se lasă prins în pânza lui... mitul etiologic, relatat de Ovidiu în a șasea carte din *Metamorfoze*, al țesătoarei Arachne care, în cursul unei întreceri cu Atena, a realizat o magnifică tapiserie ce descria iubirile zeilor. Geloasă pe această reușită, zeița își lovi rivala care se spânzură de ciudă și de furie. Fiindu-i milă de ea, îi reduce greutatea și o transformă într-un păianjen. Nu e greu de surprins în legendă o alegorie a statutului artistului constrâns la umilință (care e naufragiu și conversiune la non-eu) și la reclusiune (fără să fie ruptură a oricărei relații), sau chiar convocat la o radicală originalitate, țesându-și pânza din propria substanță.”

Matrice semantică (sensuri multiple)

Identificați sensuri posibile/lumi posibile ale păianjenului:

Fișa 1: Imagini și texte suport

Imaginea 1 : *Travesti* în benzi desenate

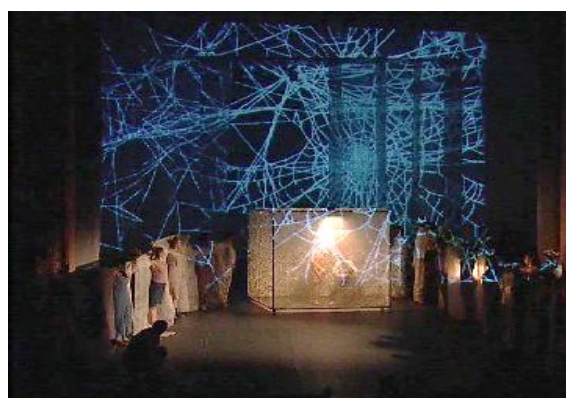
B

Imaginea 2, din piesa *Visul*, regizor C. Buzoianu

A

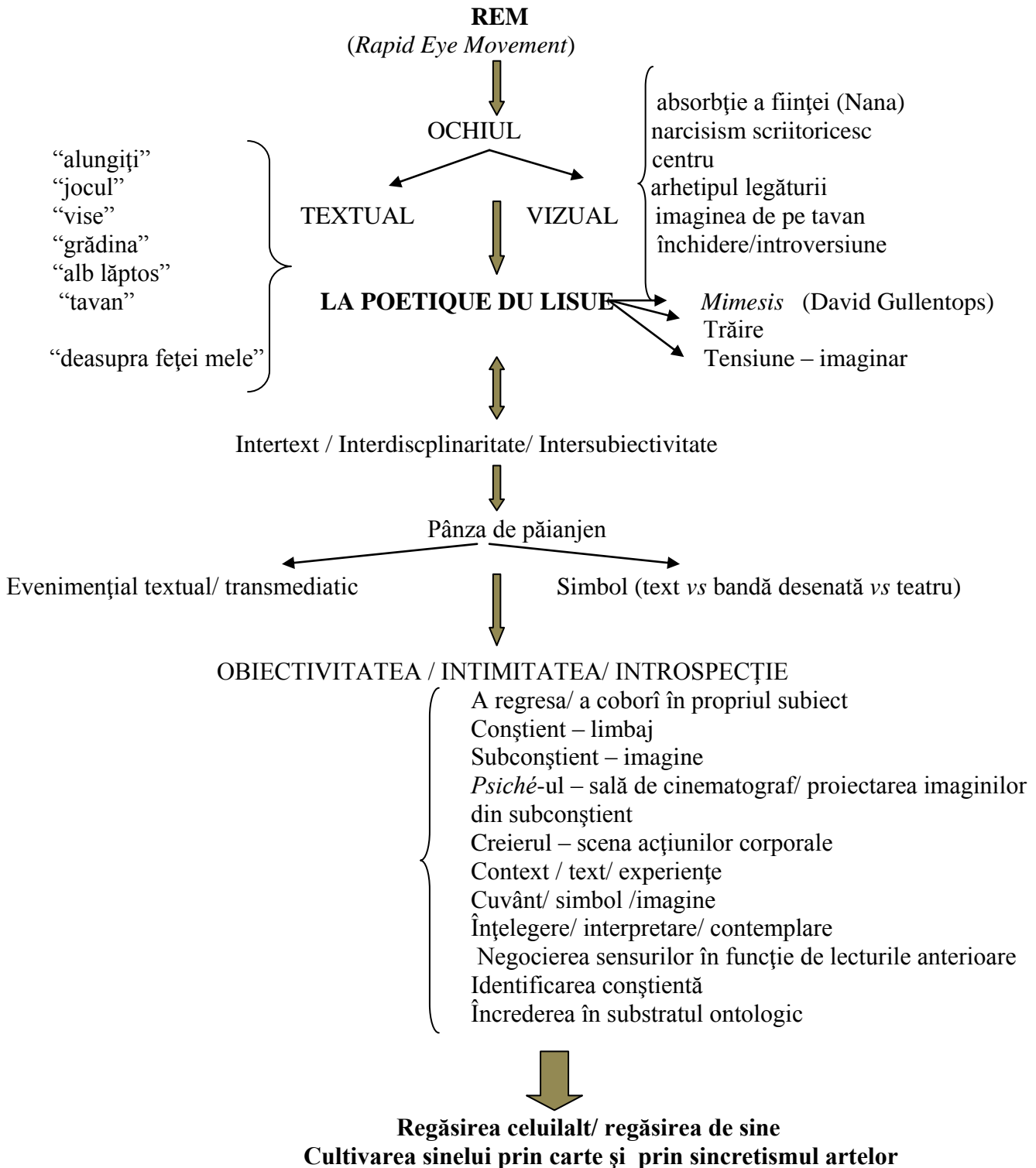
C

Text-suport:

„Înainte să încep povestea propriu-zisă, înainte să-ți vorbesc despre alungiți și despre jocul nostru și despre vise, vreau să-ți mai spun câte ceva despre încă un loc din grădină (...) Deschideam ușa dând la o parte un ivăr primitiv din lemn și mă cutremuram de oroare: pe toți pereții vegheau păianjenii. Nemișcați, grași, cu corpul sferic și labele filiforme, lungi cât degetele mele, păienjenii de toate felurile, de toate culorile putrefacției, de la verzui la maroniu și roșcat (...) Știam că mă fixează cu ochii lor nevăzuți și că sunt gata să se arunce toți deodată asupra mea. În plase învălătucite, dese până la alb lăptos, pândeau alții, mult mai mari decât cei alergători și cu labe scurte, musculoase. Stând cu ochii deschiși în întuneric și pândind încordată orice zgomot, aveam senzația că un păianjen mare și greu stă pe tavan, chiar deasupra feței mele, și că brusc își va da drumul pe un fir scânteietor, cu labele rășchiate”⁹

⁹ Mircea Cărtărescu, *Rem*, Ed. Humanitas, București, 2002, pp. 198-200.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Baudrillard, Jean si Guillaume, Marc, *Figuri ale alteritatii*, Editura Paralela 45, Bucuresti, trad. Ciprian Mihali, 2002
 2. Dobrescu, Caius, „Care este patrimoniul nostru moral si simbolic? Diversitate, ambiguitate, incertitudine”, în rev. *Cuvântul*, București, nr 8 iulie,2006.
 3. Durand, G., *Structurile antropologice ale imaginarului*, , Ed. Univers enciclopedic, Buc, 2000
 4. Cărtărescu, Mircea, *Rem*, Ed. Humanitas, București, 2002.
 5. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. 1-3, București, Artemis, 1995.
 6. Gullentops, David, *Poétique du lisuel*, Paris, Éd. Paris-Méditerranée, Coll. Créis, 2001.
 7. Hatem, Jad, „*Poemul ca paradox*”, în rev. *Vatra*, Tg.-Mureș, nr 1, 2010, p 58.
 8. Liiceanu, Gabriel, *Om și simbol. Interpretări ale simbolului în teoria artei și filozofia culturii*, Ed Humanitas, Buc., 2002.
 9. Manolescu, Ion, *Videologia. O teorie tehnoculturală a imaginii globale*, Ed. Polirom, Iași, 2003.
 10. Martin, Mircea, „Care este patrimoniul nostru moral si simbolic. O decadere a simbolului”, în rev. *Cuvântul*, Bucuresti, nr 8 iulie/2006.
-